

VLOGA ODNOSNICE V SLOVENSKI PODREDNO ZLOŽENI POVEDI

Prispevek prikazuje lastnosti odnosnice v slovenski podredno zloženi povedi. Odnosnica je zaimek, samostalnik ali prislov, ki stoji v matičnem stavku, izraža funkcijo odvisnika in deluje kot most med matičnim stavkom in odvisnikom ter je obvezna sestavina podredno zložene povedi. Njena pomembnost se razlikuje glede na razmerje, ki ga uvaja: najpomembnejša in najpogostejše izražena je v oziralnih odvisnikih, v vzročnostnih odvisnikih pa je njena vloga najmanjša. Odnosnica lahko poleg vzpostavljanja podrednega razmerja tudi natančneje opredeli vsebino odvisnika.

Ključne besede: skladnja, odvisnik, stavek, veznik, katafora

0 Uvod

Prispevek¹ obravnava odnosnico v slovenskem knjižnem jeziku. Predstavlja njeno vlogo, lastnosti in njeno pomembnost v različnih tipih slovenske podredno zložene večstavčne povedi. Namen prispevka je prikazati lastnosti odnosnice, ki do sedaj še niso bile raziskane v zadostni meri. Poleg teoretične opredelitve je vloga odnosnice predstavljena na korpusnih zgledih za vsako večjo skupino odvisnikov. Analiza prispevka je zastavljena izrazito skladenjsko: proučujemo, katere besede stojijo v vlogi odnosnice in katere odnosnice uvajajo določeno razmerje.

¹ Članek je nastal kot del programa P6-0038 Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

1 Opredelitev

Odnosnica² je zaimек, samostalnik ali prislov, ki stoji v matičnem stavku, izraža funkcijo odvisnika in deluje kot most med matičnim stavkom in odvisnikom.³ Zaimек, samostalnik ali prislov opravlja vlogo odnosnice le v povezavi z odvisnikom (Pekelis 2018: 377). V zgledu (1) je odnosnica posamostaljeni zaimек *ta*.

(1) *Kdor išče, **ta** najde.*

Odnosnica je edina beseda, s katere lahko razberemo stavčnočlensko funkcijo odvisnika, saj se prek odnosnice kaže ustrezna sklonska ali prislovna vrednost in s tem stavčnočlenska funkcija, ki je odvisnik ne more izraziti (Žele 2017: 90; Pekelis 2018; Piper 2018: 95; Žele in Krajnc Ivič 2020: 299; Pogorelec 2021: 34). Odnosnica je pomensko abstraktna (Žele in Krajnc Ivič 2020: 238). Ker je odnosnica sistemska, je večinoma izpušljiva – obvezno izražena je predvsem pri predložnih sklonih, kot na primer *temeljiti na tem, da*. Andreja Žele za osebkov odvisnik opozarja, da se

tipično prisojevalno vzajemno razmerje med osebkovim odvisnikom in povedkom nadrejenega matičnega stavka /.../ vzpostavi šele s soodnosnico v matičnem stavku in s pomensko-skladenjskega vidika ima vsak stavčnočlenski odvisnik v matičnem stavku svojo potencialno soodnosnico, iz katere je v povezavi z zaimkovno vezniško besedo sicer razvidna sklonska vrednost odvisnika (Žele 2017: 88).

Ta trditev velja za vse odvisnike. Odnosnica je obvezno jedro odvisnika: iz nje sledi odvisni stavek, ki je glede na odnosnico podrejen, odnosnica pa je podrejena glede na povedek matičnega stavka.⁴ Odvisniku daje stavčnočlensko vlogo matični stavek z glagolom kot središčem in z odnosnico kot besedo, na katero se

² Za termin odnosnica obstaja precej sinonimnih terminov, kar otežuje sistematično obravnavo. Pogosto se v isti razpravi pojavljajo različni termini. Tu naštevamo najpogostejše, pri čemer dopuščamo možnost, da prihaja pri različnih avtorjih do razlik v razumevanju, kaj odnosnica je. Jože Toporišič uporablja termin soodnosna beseda (Toporišič 2004: 426, 637), Andreja Žele in Jože Toporišič soodnosnica (Toporišič 1992: 294; Žele 2016: 84), Breda Pogorelec pa zaimkovni napovedovalec oziroma pronominalni kompleks (Pogorelec 2021: 34). V *Slovenski slovnici* najdemo tudi termina zaimenska odnosnica (Toporišič 2004: 319) in odnosnica (Toporišič 2004: 341). Termin odnosnica uporablja Janez Orešnik (Orešnik 1992: 157); Toporišič odnosnico razume kot jedro besedne zveze (Toporišič 1992: 157). Pojavlja se tudi termin antecedent (Cazinkič 2000: 29). SSKJ termin odnosnica razume kot »besedo, na katero se nanaša prilastek«. Angleška slovnica (Quirk 1985: 999) uporablja termina correlative in correlative subordinators, enak termin uporablja novejša ruska slovnica, torej коррелят (Pekelis 2018). Angleško razumevanje termina je sicer širše kot naše.

Na pomembnost odnosnice se do sedaj razen izjem (Orešnik 1992: 157; Žele 2017) ni dovolj opozarjalo. Verjetno je razlog v tem, da pogosto ni izražena. SSKJ pri geslu *ta* vlogo odnosnice prepoznava in jo osamosvaja v pomen z razlago: »izraža osebo ali stvar, kot jo določa odvisni stavek«. Pomenljivo je, da je dodan kvalifikator ekspr., kar kaže, da je raba odnosnice lahko občutena kot zaznamovana in se tudi zato izpušča. Mi vedno uporabljamo termin odnosnica.

³ *Slovenska slovnica* to rabo opredeljuje: »to je pogosto kot neke vrste morfem, kaže sklon odvisnika« (Toporišič 2004: 340).

⁴ Sestavo podredno zloženega dvostavčja lahko prikažemo tako: ((potencialni) besedni stavčni členi) + povedek matičnega stavka + odnosnica (lahko izpuščena) + veznik + podredni stavek.

odvisnik naslanja – odvisnik torej za svoj obstoj odnosnico potrebuje. Prisotnost odnosnice je eno od pomembnih ločil med podredji (stavčnoočlenskimi odvisniki) in nematičnimi dopolnili.⁵ Odnosnica je torej obvezna v vseh podredno zloženih dvostavčjih,⁶ medtem ko je v ostalem delu sistema slovenske zložene povedi ni. Odvisnik odnosnico konkretizira, npr. odnosnica *kjerkoli* je presplošna (ker zajema vse), zato jo odvisnik, ki ga uvaja *kjer* ali kateri drugi oziralni krajevni veznik, pomensko omejuje. Pri vezljivih odvisnikih je odnosnica najpogostejše kazalni zaimek (*ta, tisti*) v posamostaljeni vlogi: le tako lahko uvaja osebkove in predmetne odvisnike, saj so osebkovi in predmeti samostalniški. V prislovnodoločilnih odvisnikih je odnosnica prislovnodoločilni zaimek ali prislov, pri prilastkovih odvisnikih je odnosnica samostalniški. Odnosnice prislovnodoločilnih odvisnikov so pomensko specializirane za uvajanje le enega ali nekaj odvisnikov.

Najpogostejše odnosnice za uvajanje predmetnih in osebkovih oziralnih odvisnikov so: *ta, tisti; kdo, kaj;*⁷ *nihče, nič; kdorkoli, karkoli; marsikaj, marsikdo; malokdo, malokaj; nekdo, nekaj; jaz, ti, on; vsak, vse*. Odnosnice so lahko tudi protipomenske (*vsak : nihče*), a to ne vpliva na stavčnoočlensko funkcijo – vpliva pa na pomen odvisnika kot celote.

Stavčnoočlenska vloga vezljivega odvisnika ni odvisna od stavčnoočlenske vloge veznika. V zgledu *Zanima me, kako si* je veznik *kako* načinovni prislov, a uvaja predmetni odvisnik. Za vsebinske odvisnike je značilno zelo veliko veznikov, ki med sabo niso sinonimni (npr.: *kako ≠ kdaj*), so pa relativno prosto zamenljivi (*Zanima me, kako/kdaj/zakaj/kam/ali prideš*), kar omogoča odnosnica *to* (čeprav v tem zgledu ni izražena), ki izraža stavčnoočlensko vlogo odvisnika. Ta možnost za odnosnico ne velja v nobenem primeru, saj odnosnica v vsakem primeru mora soditi v isto besedno vrsto, kot jo zahteva povedek matičnega stavka. Če se besednovrstna in sklonska vrednost odvisnika in sklon oziralnega veznika prekrivata, odnosnica največkrat ni izražena. Če vseeno je, je celotna vsebina odvisnika poudarjena. S tem se kaže, da odnosnica v odvisnikih nima zgolj strukturne vloge, ampak tudi močno pomensko.

1.1 Obveznost odnosnice

Odnosnica je sistemska: predvsem zato se funkcija odvisnika ne spremeni, če odnosnico v zgled, v katerem ni izražena, dodamo ali če jo iz zgleda, v katerem je izražena, odstranimo (Orešnik 1992: 157).⁸ Tam, kjer ni izražena, gre za elipso. Če bi bila odnosnica neobvezna, bi se funkcija stavka spremenila, če bi odnosnico dodali ali odstranili, dva elementa (odnosnica in odvisnik) pa bi izražala isto funkcijo, kar pa pravilo o izključevanju stavčnoočlenskih funkcij (da se ista funkcija v

⁵ Za obravnavo nematičnih dopolnil gl. Gabrovšek 2019.

⁶ Dvostavčje je razmerje dveh stavkov, ki je osnova za skladnjo večstavčne povedi.

⁷ *Kdo* in *kaj* ne moreta biti odnosnici vsebinskih odvisnikov, lahko pa jih uvajata.

⁸ Izjema je prilastkov odvisnik, saj je tam vedno obvezna.

enem stavku ne more ponoviti) preprečuje (Orešnik 1992: 20; Žele 2001: 73). V zgledu (2) torej ne gre za dva osebka (*vsak* in *kdor je povabljen za pričo*), prav tako stavek *kdor je povabljen za pričo* ni »zgolj«⁹ prilastkov odvisnik k zaimku *vsak*, ampak skupaj tvorita osebkov odvisnik, pri čemer je jedro osebka odnosnica *vsak*, saj izraža sklon (imenovalnik), število (ednina) in spol (moški). V zgledu (2a) je odnosnica izpuščena, a brez bistvene izgube (morda delno pomena ‚*vsak*‘) informacij, saj lahko lastnosti osebkovega odvisnika razberemo iz oblike glagola *mora*. Veznik *kdor* na glagol matičnega stavka ne vpliva, četudi se njune lastnosti lahko prekrivajo.

(2) *Vsak, kdor je povabljen za pričo, mora na povabilo priti.*

(2a) *Kdor je povabljen za pričo, mora na povabilo priti.*

Dejstvo, da lahko odnosnico skoraj⁹ vedno dodamo ali odstranimo, kaže na njeno sistemskost (vedno je, četudi neizražena), hkrati pa kaže tudi na to, da njena prisotnost dodaja pomenski odenek celotnemu stavku, ki ga sam odvisnik ne more izraziti; to se vidi zlasti pri oziralnih odvisnikih, kjer je odnosnic največ in so tudi pomensko najbolj različne (npr. *vsak*, *marsikdo*, *nihče*), a v vseh primerih uvajajo isto funkcijo (v teh primerih osebkov, predmetni ali povedkovodoločilni odvisnik). To tudi kaže, da podredno vez sestavlja več elementov in da je odnosnica le eden (čeprav pomemben) od njih. Če odvisniku, ki stoji na prvem mestu v stavku, odnosnico dodamo ali odstranimo, to ne vpliva na mesto naslonskega niza – v vsakem primeru ostane na istem, to je drugem mestu, kar še dodatno kaže, da je odvisnik z odnosnico ena stavčnočlenska enota.

Zaimek v vlogi odnosnice je pomensko presplošen, zato potrebuje natančnejše pojasnilo. To še posebej velja za zaimke s *koli*, saj se odnosnica *kdorkoli* nanaša na vse, kar zadostuje kriteriju človeško, zato potrebuje odvisnik, ki njegov pomen zameji na manjšo omejeno množico. V takih primerih se kaže tesna povezanost med odnosnico in odvisnikom, kar dokazuje, da ne odnosnica ne odvisnik ne moreta obstajati ločeno, ampak le kot povezana v eno enoto. V zgledu (3) se celoten osebek nanaša zgolj na eno osebo, ki zadostuje vsem pogojem, ki so navedeni v odvisniku.

(3) *Ta, o katerem govorite, je moral biti nekaj posebnega.*

V zgledih, kjer odnosnica ni izražena, se pomen oziralnih odvisnikov bliža splošnosti oziroma pogojnosti (kar je pri oziralnem vezniku lahko še dodatno poudarjeno s členico *koli*, npr. *kdorkoli*, *kjerkoli*, *kadarkoli* ...). Tipični primeri so pregovori. Zlasti v takih primerih je pomen veznika *kdor* zelo blizu vezniku *kdorkoli*.

(4) *Kdor račune plačuje redno, je dober gospodar, kdor neredno, je slab gospodar.*

⁹ Vsaj brez stilističnega posega v besedilo najverjetneje ne vedno, na primer v zgledu (3) bi jo zelo težko izpustili, a je to nemogoče ugotoviti za vse primere.

1.2 Pomembnost odnosnice

Medtem ko je odnosnica obvezna, pa se njena vloga razlikuje glede na to, katero razmerje uvaja. V razmerjih, kjer je odnosnica pomembnejša (torej vezljivi odvisniki in znotraj njih zlasti oziralni odvisniki), je odnosnic več in so pomensko specializirane, saj specifični pomenski odtенок odvisnika kljub enaki stavčnočlenski vlogi izraža odnosnica; kjer pa je vloga odnosnice manjša, pomen razmerja izraža predvsem veznik in je vloga odnosnice bolj kot ne formalna. V osebkovih in predmetnih odvisnikih je vloga odnosnice (četudi neizražene) velika, vloga veznika pa majhna. S padanjem pomembnosti odnosnice narašča skladiškovopomenska pomembnost veznika. V prislovnodoločilnih odvisnikih je odnosnic manj in so pomensko specializirane, zlasti to velja za krajevni in časovni odvisnik. Pri vezniku *ki* odnosnica mora biti izražena. Odnosnica pri prislovnodoločilnih odvisnikih izgublja pomembnost, čeprav je še vedno sistemska. Najmanjšo vlogo ima v vzročnostnih odvisnikih, skoraj nična oziroma odsotna pa je pri dopustnem odvisniku. Pri prislovnodoločilnih odvisnikih časa, vzročnosti in načina prihaja do združevanja odnosnice in veznika v vezniško zvezo, kar se vidi po tem, da se vejica pogostejše postavlja pred odnosnico in ne med odnosnico in veznik (*zato, ker >, zato ker; kljub temu, da >, kljub temu da*) (Gabrovšek in Krvina 2022: 578). Pogojni odvisnik nima svoje specializirane odnosnice, ampak je njegova odnosnica *potem*, kar kaže na izpeljavo iz časovnosti – pogojnost torej nima odnosnice, ki bi uvajala le pogojne odvisnike, saj lahko *potem* v povezavi s časovnim veznikom uvaja tudi časovne odvisnike. Za dopustnost je edina odnosnica *kljub temu*. Sporadično se odnosnica in veznik ločujeta, torej ne stojita eden poleg drugega. Ta pojav je pogostejši v prislovnodoločilnih odvisnikih, ni pa omejen le nanje, zgled (5). Združevanje odnosnice z veznikom in ločevanje odnosnice od veznika kaže na manjšanje pomembnosti odnosnice.

(5) *To je najtežje, da se izvlečeš iz tega ven.*

To še dodatno kaže, da odvisnik ni zgolj stavčni člen v obliki stavka, saj v besednih stavčnih členih¹⁰ podobnega obnašanja stavčnih členov ni. Zlasti pri časovnih odvisnikih sta prisotni dve možnosti izrazitve določenega pomena: ali z specializirano odnosnico (ki je v tem primeru obvezno izražena) in splošnopomenskim veznikom (predvsem z veznikom *ko*) ali pa s specializiranim veznikom, odnosnica pa v tem primeru praviloma ni izražena. Primer razlike: *od takrat, ko ≈ (od) kar/odkar*. Ti možnosti sta bolj ali manj sinonimni, vsekakor pa zgolj veznik *ko* ni sinonimen z veznikom *odkar*, zato je vloga odnosnice toliko večja.

Odnosnice so pogosto predložne zveze, ki nastopajo v vlogi prislovnih določil in se tudi združujejo v prislove, na primer *med tem (časom), ko > medtem, ko*. Zlasti v prislovnodoločilnih odvisnikih se pojavljajo odnosnice, ki so po obliki zveze predloga in samostalnika. To so *pod pogojem, z namenom, iz razloga* in še nekatere. Te odnosnice razmerje tавтоloško poimenujejo s samostalnikom: *pod pogojem*

¹⁰ Torej v stavčnih členih, ki nimajo osebne glagolske oblike.

izraža pogoj itd. Te odnosnice so se razpomenile do te mere, da lahko odvisnike, ki jih uvajajajo, obravnavamo kot prislovnodoločilne odvisnike in ne kot prilastkove odvisnike, čeprav se odvisnik navezuje na samostalni, zgled (6). Odnosnica je lahko poudarjena s členkom (Gregorčič 2021: 77); izstopajo *le, samo, še, tudi, zlasti*, zgled (7).

(6) *Prišli smo z namenom, da premagamo favorita.*

(7) *Rečem lahko samo to, da iščemo sprejemljivo rešitev.*¹¹

Če odvisnik uvaja vezniška zveza, ki je nastala iz odnosnice in veznika, odnosnice ni, a je treba poudariti, da je tu meja med vezniško zvezo ter odnosnico in veznikom (*medtem ko* $\approx$ *medtem, ko*) do neke mere dogovorna in da gre bolj za vprašanje zapisa kot pa za razlikovanje dveh različnih konstrukcij, zgled (8).¹²

(8) *Medtem ko se maslo topi, nenehno mešajte.*¹³

Odnosnica je torej močno povezovalno sredstvo s podobno funkcijo kot veznik, čeprav je funkcija odnosnice bolj strukturna in formalna (kaže, za kateri odvisnik gre), vloga veznika pa bolj pomenska.

1.3 Odnosnica kot katafora in anafora

Kaže se, da je odnosnica v vlogi katafore zelo pogosta: ni sicer obvezna, a je vsekar pogostejša kot v vlogi anafore (Cazinkić 2004: 49). Odnosnica v vlogi katafore je prototipna (zgledi (9–11)), odnosnica v vlogi anafore pa predstavlja izjemo (zgled 12)). Odnosnica torej najprej napove vsebino, a ker je zaimsek pomensko presplošen, jo odvisnik konkretizira. To velja tudi, če odvisnik stoji pred matičnim stavkom (zgled (9)). Mesto matičnega stavka torej pri mestu odnosnice nima (pomembne) vloge – kaže se močna težnja, da se odnosnica postavi pred veznik, torej pred odvisnik. Katafora je obvezna pri prilastkovih odvisnikih. Odnosnica je v tem primeru sicer polnopomenska, a vseeno, podobno kot zaimsek, potrebuje konkretizacijo, zgled (11). Anaforično odnosnica skoraj vedno deluje v pogojnem odvisniku, zgled (12).¹⁴

(9) *To, da ohranim mirno glavo, ne bo rešilo vseh problemov.*

(10) *Najlepše je tu, kjer živim.*

(11) *Za predlog so bile skoraj tri četrtine volivcev, ki so prišli na volišče.*

(12) *Če vam je to všeč, potem uživajte.*

¹¹ [tag="L"] [tag="Zk.*[Rs.]" [word=","] [tag="Zz.*[Vd"]

¹² To sicer ne velja za *medtem ko*, ki uvaja protivno nematično dopolnilo, npr.: *Bil je predvsem figurativlik, slikar aktov in portretov; medtem ko so njegove pokrajine in tihožitja v manjšini*. Tu odnosnice ni, veznik pa je *medtem ko* – zgolj *ko* tega pomena ne more izražati.

¹³ [word="\."] [word="Medtem"] [word="ko"] [] {0,3} [tag="Ggn.*"] [] {0,3} [word=","] [] {0,3} [tag="Ggn.*"]

¹⁴ Enako velja za angleški pogojni odvisnik (Huddleston 2002: 757).

2. Vloga odnosnice v podredjih

Vloga odnosnice bo na zgledih prikazana v posameznih skupinah podredij.

2.1 Odnosnica v oziralnih odvisnikih

Odnosnica izraža istega udeleženca kot oziralni veznik. To je tudi eno od povezoval stavkov v dvostavčju. Predmetne odnosnice so lahko tudi predložne – in te praviloma so izražene. Kot odnosnica lahko nastopa skoraj vsak samostalniški zaimek. V oziralnih odvisnikih (to velja tudi za prislovnodoločilne oziralne odvisnike) je odnosnica pogosto izražena in ima najpomembnejšo vlogo.

(13) *Včasih naredim kaj, kar ga malo razjezi.*

(14) *Prav on, ki je živel in doživel večjezičnost, je vedel, da je prihodnost obmejnih dežel v medsebojnem spoznavanju in sprejemanju.*¹⁵

Posebnost oziralnih odvisnikov je raba naslonskih oblik osebnih zaimkov v vlogi odnosnice, kot so *ga*, *mu*, *ji*. Uporabljajo se, ko se sklonska oziroma stavčnočlenska vrednost odvisnika in sklon oziralnega veznika ne ujemata. Na istem mestu bi sicer lahko uporabili tudi kazalni zaimek v ustreznem sklonu. V zgledih (15–16) gre za predmetna odvisnika.

(15) *Blagor **mu**, kdor verjame.*

(16) *Kdor ne kadi, **ga** podražitev cigaret ne more udariti.*

2.2 Odnosnica v vsebinskih odvisnikih

Odnosnica je sistemsko obvezna, a redko izražena. Izražena je predvsem takrat, ko povedek matičnega stavka zahteva predložno vezavo (zgled (17)), je odvisnik na začetku (zgled (18)), čeprav tudi tu odnosnica ni nujno izražena, ali pa je vsebina odvisnika (dodatno) poudarjena (zgled (19)). Za razliko od večjega števila odnosnic oziralnih odvisnikov se tu pojavljata le najosnovnejša *ta* in *tisti*.

(17) *Kako gledate na to, da je kulturni dom zaprt?*

(18) *To, da zna avto »drseti« po cesti, je veliko vredno.*

(19) *Pravzaprav jim preostane le to, da v prostorih društva utapljajo žalost in jezo.*

¹⁵ [word="on|ona|oni"] [word=","] [word="ki"]

2.3 Odnosnica v prilastkovih odvisnikih

Prilastkov odvisnik je edini tip odvisnikov, kjer je odnosnica izražena vedno: brez odnosnice je prilastkov odvisnik neslovničen.¹⁶ Kot odnosnica oziralnega prilastkovega odvisnika lahko nastopa vsak samostalni, za vsebinske prilastkove odvisnike pa so značilni zlasti samostalniki, ki so tvorjeni iz glagolov govorjenja, mišljenja in zaznavanja (Gabrovšek in Žele 2019: 496).

(20) *Sladkor je našla tudi v hrani, v kateri ga ne pričakujemo.*¹⁷

(21) *Uspehi so dokaz, da se kakovost smučarskega teka dviga.*

(22) *Razlogi, zakaj nekdo zboli za epilepsijo, največkrat niso znani.*

2.4 Odnosnica v krajevnih odvisnikih

Uvrstitev v podtip krajevnega odvisnika je odvisna od pomena povedka matičnega stavka, ta pa vpliva na izbiro odnosnice (tudi če je izpuščena), npr. zgled (23) izraža mesto dogajanja in ne cilja dogajanja. Odnosnica *tam* namreč izraža statično mesto (četudi oddaljeno od mesta govorjenja), veznik *kamor* pa se prilagodi glede na glagol v odvisniku. Pogostejši so odvisniki, kjer se pomen odnosnice in pomen veznika ujemata, npr. mesto dogajanja: *tam*, *kjer*, cilj dogajanja: *tja*, *kamor*. Pomen odvisnika je torej odvisen od matičnega stavka in ne od veznika. To kaže na podobnost krajevnih odvisnikov z vezljivimi oziralnimi odvisniki. Če odnosnica ni izražena, lahko predvidevamo, da se pomen veznika in izpuščene odnosnice ujemata, npr. cilj dogajanja: *Hodil sem, kamor je bilo treba*. Odnosnice so prislovni zaimki: prevladujeta *tam* in *tu*, poleg njih pa so najpogostejše odnosnice *kjerkoli*, *koderkoli*, *drugje*, *drugod*, *tja*, *tod*, *kje*, *nekam*, *kam*; možne so še druge, a so redkejše. Možne so tudi predložne zveze predloga in prislovnega zaimka, ki še dodatno specializirajo vrsto krajevnega razmerja.

(23) *Tam, kamor boš šel, precej dežuje.*

(24) *Ne gre nikamor, kjer ni interneta.*

2.5 Odnosnica v časovnem odvisniku

Odnosnica v časovnih odvisnikih ni tako pomembna kot pri krajevnih, kar je povezano z redkejšo oziralnostjo. Bolj kot odnosnica na pomen časovnega odvisnika vplivata veznik in glagolski vid v obeh stavekih (torej njuna permutacija) (Krvina in Žele 2018: 7–8; Gabrovšek in Krvina 2020: 336; Gabrovšek in Krvina 2023). Kot že omenjeno, lahko pri časovnem odvisniku opazimo dva načina tvorbe odvisnika. Prvi je s specializirano odnosnico in splošnopomenskim veznikom (*od takrat*, *ko*). Ta način tvorbe je podoben kot pri oziralnih odvisnikih.

¹⁶ Zato tudi ne more stati na začetku povedi.

¹⁷ [tag="D."] [lemma="kateri"]

Drugi je s specializiranim veznikom (*odkar, dokler (ne)*), odnosnica pa je izražena le redko in ima enak pomen kot veznik.¹⁸ Če je v tem tipu odnosnica izražena, je njena funkcija predvsem poudarjanje (*vse dotlej, dokler*). Odnosnice so torej pomembnejše pri izražanju specializiranih podtipov časovnega razmerja zlasti z veznikom *ko*, saj je ta pomensko presplošen. Zelo pogosto je del odnosnice (kot samostojna beseda ali del sklopa) predlog, ki časovno razmerje določa natančneje: *od* izraža začetek, *med* vzporednost itd. Predlog se v teh primerih veže s kazalnim zaimkom *ta* (redkeje *tisti*) – skupaj tvorita prislovno predložno zvezo (*med tem*) ali prislov (*medtem*), ki deluje kot specializirana odnosnica. Izpredložni odnosnici sta tudi *dotlej* in *odtlej*. Sinhrono netvorjeni odnosnici sta *takrat* in *tedaj*. Pojavlja se tudi predložna odnosnica, in sicer v *času, ko/kadar*, zgled (25).

- (25) *Predvsem v času, ko ni veliko opernih predstav, bi bili takšni večeri zelo dobrodošli.*
 (26) *Pravo vrednost odčitamo takrat, ko kazalec merilnika pokriva svojo sliko v zrcalu.*
 (27) *Jabolko ni zmanjkalo skoraj dotlej, ko se je jesen že močno približala zimi.*
 (28) *Sodelovala je vse do takrat, dokler se veliki igralci med seboj niso sprli.*
 (29) *Sodelujeva od takrat, ko je začel resno trenirati.*

2.6 Odnosnica v vzročnostnih odvisnikih

Odnosnica ima v vzročnostnih odvisnikih zelo majhno vlogo, razmerje zgolj (nekoliko) poudarja. Najpomembnejšo vlogo ima v vzročnem odvisniku, a tudi tu pogosto prihaja do združevanja odnosnice in veznika (*zato, ker > , zato ker*), pri tem pa ne pride do pomenskih sprememb; razlika je zgolj formalna, torej v mestu vejice (Gabrovšek in Krvina 2022: 578).¹⁹ Odnosnica pogojnega odvisnika je *potem*, kar kaže na podobnost s časovnimi odvisniki. Nepomembnost odnosnice ali celo njena skoraj popolna odsotnost kaže, da pomen razmerja izražata predvsem veznik in odvisnik. Poleg odnosnice *zato* je pomembna še predložna odnosnica dopustnega odvisnika *kljub temu*, ki pa se zelo pogosto združuje v vezniško zvezo *kljub temu da*. V posameznih primerih sta odnosnica in veznik razdružena, kar se sicer sporadično pojavlja pri vseh tipih odvisnikov (zgled (31)). Najmanjšo vlogo ima odnosnica v dopustnem odvisniku, pri veznikih *čeprav, četudi, čeravno* pa odnosnica ni prisotna, kar že kaže na prehod proti nematičnim dopolnilom, kjer odnosnice ni (Gabrovšek 2019). Pri sorazmernem odvisniku izstopajo prislovi v vlogi odnosnice, zgled (33).

¹⁸ Natančno je časovni odvisnik z veznikoma *dokler* in *dokler ne* predstavljen v članku Veznika *dokler, dokler ne*: raba, pomen in vpliv na vid dejanj, ki jih povezujeta (Gabrovšek in Krvina 2020): izkaže se, da je sam pomen veznika in določena permutacija glagolskih vidov dovolj za izrazitev določene-ga pomena, odnosnica pa ima lahko le dodatno poudarjalno vlogo.

¹⁹ Razmerje med zapisom *zato, ker* proti *, zato ker* je sicer 26 : 1.

- (30) *Takšno barvo ima zato, ker je iz hmelja.*
 (31) *Zato sem nehal kupovati predmete, ker so postali predragi.*
 (32) *Do svetovanja bodo upravičeni vsi člani pod pogojem, da imajo poravnano članarino.*
 (33) *Več kot tekmuješ, **več** zaslužiš.*²⁰
 (34) *Kljub temu, da je včeraj nehalo deževati, je bil avtocestni izvoz večji del dneva poplavljen in neprevozen.*

2.7 Odnosnica v načinovnih odvisnikih

Odnosnica je v primerjavi s časovnimi in vzročnostnimi odvisniki zelo pogosto izražena. V nekaterih odvisnikih je izražena (skoraj) vedno. Ker načinovne odvisnike uvajajo predvsem pomensko ekstenzivni vezniki (*da, kot*), je večja vloga odnosnice razumljiva, saj sam veznik ne more enoumno izražati določenega razmerja, kot ga lahko pomensko specializirani vzročnostni veznik (primerjaj razlike med *toliko, da; tolikokrat, da; tako, da*). Odnosnica je torej pomensko specializirana in jih je zato tudi več kot veznikov, ki uvajajo načinovne odvisnike. Razmerje med odnosnico in veznikom je precej podobno kot pri časovnem odvisniku: če je veznik pomensko posplošen, razmerje specializira odnosnica.

Pogosto prihaja do združevanja odnosnice in veznika v vezniško zvezo (*tako, da > , tako da; namesto tega, da > namesto, da > , namesto da*), kar smo opazili tudi pri drugih odvisnikih. Pomembna novost je, da prihaja do večjih razlik v pomenu med zvezo odnosnice in veznika ter vezniške zveze, sestavljene iz (prejšnje) odnosnice in veznika. Tako lahko rečemo, da *tako, da* $\neq$ *tako da*. Raba vejice seveda ni vedno striktna, tako da to pravilo ni popolnoma zanesljivo. V vlogi odnosnice pogosto nastopajo prislovi, zgleda (38, 39).²¹

- (35) *Posel ni stekel tako, da bi lahko vračal dolg.*
 (36) *Dlani podrgnemo drugo ob drugo tolikokrat, da postanejo tople.*
 (37) *Zadovoljen sem glede na to, kaj sem pokazal na treningih.*
 (38) *Ponavadi **raje** pokličem, kot pa da pošljem sporočilo.*
 (39) *To se je dogajalo **večkrat**, kot si morebiti mislite.*

V načinovnih odvisnikih so združene vse možnosti obnašanja odnosnice: od njene (skoraj popolne) odsotnosti, do obveznosti, združevanja z veznikom in razdruževanja – torej da odnosnica in veznik ne stojita skupaj.

²⁰ [word="bolj|več"] [word=","]? [word="kot"]? [] {0,3} [tag="Gg.*"] [] {0,3} [word=","] [word="bolj|več"] [] {0,3} [tag="Gg.*"]

²¹ Zaradi jasnosti sta odnosnici odebeljeni.

2.7.1 Poudarjena odnosnica

Strukturno gledano poseben podtip predstavlja dvostavčje z dvodelnim veznikom *tako kot* – *tako* in *toliko kolikor* – *toliko*. V teh primerih se je odnosnica združila z veznikom (*tako, kot* >, *tako kot*), dodatno pa je primerjava poudarjena z odnosnico *tako* v matičnem stavku. To tudi dokazuje, da prvi *tako* v *tako kot* ni več odnosnica. Ta tip je možen le, če je odvisnik pred matičnim stavkom.²² Konstrukcija je: *tako kot* se zgodi/dogaja X, *tako* se zgodi/dogaja Y. Odvisni stavek je tisti, v katerem je veznik *kot*. Pri tem podtipu se na eni strani kaže, kako odnosnica izgubi svojo vlogo in postane del vezniške zveze, po drugi strani pa se poudarek razmerja, ki ga sam veznik ne more dati, četudi je sestavljen iz odnosnice ter veznika in je ta zveza prozorna, vzpostavi z (novo) odnosnico.

(40) *Tako kot se globalizira kriminal, tako se mora globalizirati in prilagajati tudi policija.*

(41) *Toliko kolikor imaš denarja, toliko si lahko privoščiš.*

3 Zaključek

Prispevek je prikazal vlogo odnosnice v slovenski podredno zloženi večstavčni povedi. Pokazalo se je, da je odnosnica pomemben povezovalen element v podredno zloženi povedi in da ima tako strukturno kot pomensko vlogo. V ostalih tipih zložene povedi odnosnice ni, prav tako je ni v enostavnih povedih. Odnosnica skupaj z odvisnikom tvori eno stavčnočlensko enoto. Njena vloga je najpomembnejša v oziralnih in prilastkovih odvisnikih, najmanj pomembna pa je v vzročnostnih odvisnikih. Dejstvo, da je v večini primerov lahko izpuščena, je verjetno prispevalo k temu, da do sedaj ni bila obravnavana tako izčrpno kot vezniška beseda.

Viri

Korpus *Gigafida 2.0* v orodju NoSketch Engine. https://www.clarin.si/noske/sl.cgi/first_form. (Dostop 29. 5. 2023.)

Korpus pisne standardne slovenščine *Gigafida 2.0*: <https://viri.cjvt.si/gigafida/>. (Dostop 29. 5. 2023.)

Slovarski portal *Fran*. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: www.fran.si. (Dostop 29. 5. 2023.)

²² Če bi odvisnik stal za matičnim stavkom, bi dobili zvezo **tako, tako kot*.

Literatura

- Cazinkič, Robert, 2000: Oziralni prilastkovi odvisniki. *Jezik in slovstvo* 46/1–2. 29–40.
- Cazinkič, Robert, 2004: Pojmovanje odvisnika in razmerja med nadrednim in odvisnim stavkom. *Jezikoslovni zapiski* 10/1. 43–58.
- Gabrovšek, Dejan in Krvina, Domen, 2020: Vznika *dokler, dokler ne*: raba, pomen in vpliv na vid dejanj, ki jih povezuje. *Slavistična revija* 68/3. 335–352.
- Gabrovšek, Dejan in Krvina, Domen, 2022: Skladenjsko razmerje med istoizraznim prislovom in veznikom – opis glede na njuno mesto in funkcijo v povedi ter obravnava zlasti v SSKJ. *Slavistična revija* 70/4. 573–589.
- Gabrovšek, Dejan in Krvina, Domen, 2023: Vloga permutativnosti pri določanju in razvrščanju skladenjskih pomenov. Schlamberger Brezar, Mojca in Smolej, Mojca (ur.): *Prispevki k preučevanju slovenske skladnje*. Ljubljana. Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 59–75.
- Gabrovšek, Dejan in Žele, Andreja, 2019: Tipologija stavčnoočlenskih odvisnikov v slovenščini. *Slavistična revija* 67/3. 487–507.
- Gabrovšek, Dejan, 2019: Tipologija nestavčnoočlenskih nematičnih dopolnil. *Jezikoslovni zapiski* 25/2. 83–96.
- Gregorčič, Kristina, 2021: Pomenske lastnosti in značilnosti rabe slovenskih oziralnopoljubnostnih zaimkov. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 13. 61–84.
- Huddleston, Rodney idr., 2002: *The Cambridge grammar of the English language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krvina, Domen in Žele, Andreja, 2018: Vzniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih. *Jezikoslovni zapiski* 24/1. 7–25.
- Orešnik, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.
- Pekelis, Olga, 2018: Korreljaty. *Russkaja korpusnaja grammatika*. <http://rusgram.ru/>. (Dostop 29. 5. 2023.)
- Piper, Predrag idr., 2018: *Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku*. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Pogorelec, Breda, 2021: *Vznik v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Quirk, Randolph idr., 1985: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York: Longman.
- Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: CZ.
- Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Žele, Andreja in Krajnc Ivič, Mira, 2020: *Sodobna slovenska skladnja: diskurzni in slovnični vidiki*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
- Žele, Andreja, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Žele, Andreja, 2016: Odvisniki v slovenščini: vsebinski odvisniki in nepravi prislovnodoločilni odvisniki. *Slavistična revija* 64/2. 81–94.
- Žele, Andreja, 2017: Razmerje osebek proti osebkov odvisnik v slovenskih povedih. *Slavistična revija* 65/1. 81–97.

Role of the correlative in a Slovene subordinate sentence

The article presents the properties of the correlative in a Slovene subordinate sentence. A correlative is a pronoun, noun or adverb that stands in the matrix clause, expresses the function of the dependent clause and acts as a bridge between the matrix clause and the dependent one, and is a mandatory component of a subordinate sentence. Its importance varies according to the relation it introduces: it is the most important and most frequently expressed in a relative dependent sentence, while in a causative dependent sentence its role is the least important. In addition to establishing a subordinate relationship, the correlative can also specify the content of the dependent clause.

Keywords: syntax, dependent clause, clause, conjunction, backward anaphora